

Operációs rendszerek

ELTE IK.

Dr. Illés Zoltán

zoltan.illes@elte.hu

Bevezetés

- ▶ Visszatekintés (Számítógépes alapismeretek)
- ▶ Számítógépek felépítése I.(HW)
- ▶ Számítógépek felépítése II. (SW)
- ▶ Operációs rendszer fogalma
- ▶ Operációs rendszerek fejlődése, története
 - Múlt, Jelen, Jövő?
- ▶ Operációs rendszerek fogalmai
- ▶ Rendszerhívások
- ▶ Operációs rendszerek struktúrája

Visszatekintés

- ▶ Ahol a számítógépes alapismeretek befejeződött...
- ▶ Script programok
 - Rendszergazda legjobb barátja
 - Shell script
 - PowerShell
- ▶ Kliens-szerver – mint gép
 - HW különbségek
- ▶ Kliens-szerver – mint szolgáltatás
 - Adminisztráció
 - SW különbségek

Számítógépek felépítése (HW)

► Számítógépek felépítése

◦ Hardveres oldal

- Tárolt program, utasítások, adatok azonos módon (binárisan, miért?) a memóriában helyezkednek el.
- Vezérlő egység (CPU), aritmetikai–logikai egység (ALU) az utasítások végrehajtását, alapvető aritmetikai műveleteket felügyelik.
- Szükség van be/kimenetek (I/O) kezelésére, mely a gép és a külvilág kapcsolatát biztosítja.
- Ezen jellemzőket gyakran a Neumann elv elemeiként is ismerjük.

◦ Alapvető elemek: Processzor, Memória, Perifériák, Háttértár

- Összekötő kapocs: Busz (sín, adat, cím, vezérlő)

Processzor utasítások

- ▶ A rendszer gyakorlatilag minden eleme intelligens, de a kulcsszereplő: processzor
- ▶ Regiszterek: speciális memóriák, processzoron belül
 - Regiszter csoportok (általános, állapot jelző, stb)
- ▶ Utasításcsoportok
 - Adatmozgató utasítások (regiszter –memória)
 - Ugró utasítások, abszolút–relatív
 - I/O port kezelés,
 - Megszakítás kezelés stb.

Processzor védelmi szintek

- ▶ Intel 80286 minden utasítás egyenlő
- ▶ Intel 80386 nem az, 4 védelmi szint
 - Ebből 2-t használ, kernel mód (védett,protected mód) és felhasználói mód
- ▶ Tipikusan védett módú utasítások
 - Megszakítás kezelés
 - I/O port kezelés
 - Bizonyos memória kezelés
- ▶ Szoftveres megszakítás, csapda (trap) kezelése azonos a hardveres megszakítás kezeléssel
 - Különbség a megszakítás forrása!
- ▶ Megszakítások maszkolhatóak.
 - Kivéve az NMI .(Non Maskable Interrupt)

Processzor utasítások használata

- ▶ Adatok, utasítások a memóriában, ezeket a CPU végrehajtja
 - Mov al, 'F'
 - Mov ah, 'T'
 - Mov bl, 'C'
 - Stb.
- ▶ Hol van itt az élvezet?
 - Hát ott, ha látom is az eredményt (FTC)...
 - Ha egy perifériát (pl. képernyő) elérek és azon megjelenítem az adatokat

Számítógépek felépítése (SW)

- ▶ **Végrehajtási, felépítési szintek**
 - Logikai áramkörök
 - CPU, mikroprogram, mikroarchitektúra szint
 - Számítógép, hardver elemek gépi kódja
 - **Operációs rendszer**
 - Rendszeralkalmazások
 - Alacsonyszintű, gépi kódú programok, meghajtók
 - Magas szintű nyelvek, programok
 - **Alkalmazások**
 - Felhasználói programok, Pasziánsz stb.

Operációs rendszer fogalma

- ▶ **Operációs rendszer:** Olyan program ami egyszerű felhasználói felületet nyújt, eltakarva a számítógép(rendszer) eszközeit.
- ▶ **Op. Rendszer mint kiterjesztett (virtuális) gép**
 - Nem érdekel hogyan, csak át akarok másolni egy képet.
- ▶ **Op. Rendszer mint erőforrás menedzser**
 - Nyomtatási sor kezelő (időalapú megosztás)
 - Memória (tér, címtér alapú megosztás)
- ▶ **Kernel mód– Felügyelt mód**
- ▶ **Felhasználói mód**
 - Gyakran op.rendszer feladatok is itt helyezkednek el.
- ▶ **Speciális Felügyelt mód–Beágyazott rendszer**

Operációs rendszer feladata

- ▶ Jól használható felhasználói felület biztosítása
 - 0. generációs felület: sajátos kapcsolótábla
 - Korai rendszerek felületei: Speciális terminálok
 - Már ekkor kialakul a mai rendszer szerkezete.
 - 80-as évek eleje: mikrogépek (ZX81 stb), Basic
 - PDP kompatibilis TPA1140, soros terminálok
 - MS DOS karakteres felület
 - Unix_X Window rendszer, Xerox, MacOS
 - Windows 3.1, 95, 98, Mill, 2000, XP, Win7
- ▶ Ezek mennyire jó felhasználói felületek?

Kommunikáció a perifériákkal

- ▶ **Lekérdezéses átvitel (polling)**
 - I/O port folyamatos lekérdezése.
 - Sok helyen alkalmazott technika, gyakran szinkron szoftver hívásoknál is alkalmazzák.
- ▶ **Megszakítás (Interrupt) használat**
 - Nem kérdezgetjük folyamatosan, hanem a kívánt esemény bekövetkezésekor a megadott programrész kerül végrehajtásra.
 - Aszinkron hívások (programesemények) megfelelő használata
- ▶ **DMA, közvetlen memória elérés**
 - Pl. közvetlen memória címezés: 0xb800:0

Programkönyvtárak

- ▶ Az iménti (gépi kódú, stb.) utasítások szintjei
 - Gépi kód
 - Pl:intel x86, mov ax, 'F', mov eax, 'T', jmp cím
 - **Normál, felhasználói programkönyvtárak (API, Application Programming Interface)**
 - C64 ROM Basic
 - DOS (IBM, MS) , IO.sys, msdos.sys, interrupt tábla
 - Windows 98,...Windows 7, Win32 API
 - **Unix-Linux rendszerkönyvtárak, C nyelv**
 - **Script programozás (BASH, PowerShell)**
 - Ezt láttuk, megismertük az I. félévben

Felhasználói programkönyvtárak

- ▶ Jellemzően réteges szerkezetű
- ▶ Alapvetően két rétegre oszthatjuk:
 - Rendszer szintű hívás
 - Kommunikáció a perifériákkal
 - Felhasználói hívás
 - Széleskörű könyvtár biztosítás
- ▶ Milyen nyelvhez illeszkednek a könyvtárak?
- ▶ Hát a C nyelvhez! És még? A C++-hoz...☺
 - Persze más nyelvhez is, pl, Delphi-hez is van...
- ▶ Kompatibilitás

Mi a POSIX?

- ▶ **POSIX = Portable Operating System Interface for uniX**
- ▶ **Hivatalos neve: IEEE 1003 – ISO 9945**
- ▶ **A POSIX valójában egy minimális rendszerhívás (API) készlet, szabvány**
- ▶ **POSIX 1, 1a, 1b, 1c módosítások léteznek**
- ▶ **Szabvány ANSI C–vel azonos függvénykönyvtár**
- ▶ **Ma gyakorlatilag minden OS POSIX kompatibilis**
- ▶ **A Windows–nak is van POSIX felülete**
 - **Windows Services for Unix**

Fontosabb POSIX API témakörök

- ▶ Fájl, könyvtárműveletek
- ▶ Folyamatok kezelése
- ▶ Szignálok
- ▶ Csövek
- ▶ Standard C függvénykönyvtár
- ▶ Órák, időzítők
- ▶ Szemaforok
- ▶ Szinkron, aszinkron I/O
- ▶ Szálak kezelése
- ▶ Stb.

Függvénycsoport példák

- ▶ Matematikai függvények: pl. sin, cos, tan, atan, atan2, log, exp stb.
- ▶ Állománykezelő függvények: pl. creat, open, fopen, close, read, write, unlink stb.
- ▶ Könyvtárkezelő függvények: pl. opendir, closedir, mkdir, rmdir, readdir stb.
- ▶ Karakterfüzér-kezelő függvények: strcpy, strlen, strcmp, strcat, strchr, strstr stb.
- ▶ Memória-kezelők: malloc, free, memcpy stb.
- ▶ Belső kommunikációs függvények: msgsnd, msgrcv, shmat, semop, signal, kill, pipe stb.

Hogy használjuk a gyakorlatban?

- ▶ **Operációs rendszer: Suse Linux Enterprise szerver**
 - OS.inf.elte.hu
- ▶ **Szövegszerkesztő: vi, mcedit**
 - Vagy helyi grafikus szerkesztés, majd ftp.
- ▶ **Segítség: man**
 - Pl: man exit, man strlen
- ▶ **Fordítás: cc -c elso elso.c // -c csak fordítás**
 - Igyekezzünk a figyelmeztetéseket is orvosolni!

Operációs rendszer API-k

- ▶ Ahány rendszer, annyi függvénykönyvtár
- ▶ Ma is jellemző API-k:
 - Open VMS
 - OS/400
 - System V, BSD , közös rész: POSIX
 - Win32 API
 - Mac OS API
 - Windows Mobile, CE API
 - Palm OS
 - Nokia S40, S60, S80 API
 - Beágyazott API:
 - Java, .NET

Firmware – Middleware

- ▶ A két végleletet láttuk: Hardware – Szoftvare
- ▶ Hardware alatt már egyáltalán nem csak a fizikai eszközt értjük.
 - Például: HDD, az operációs rendszer „logikai” kezelést végez, a valódi cilinderek elérése a HDD programjának feladata.
 - Például: BIOS,
- ▶ Firmware: Hardverbe a gyártó által épített szoftver
- ▶ Middleware: Op. Rendszer feletti réteg
 - PL: JVM

Operációs rendszer generációk I.

- ▶ **Történelmi generáció: Charles Babbage (1792–1871)**
 - Tisztán mechanikus, nincs op.rendszer
 - Operátor alkalmazás
 - Később mint programozót alkalmazta Ada Lovelace-t (Lord Byron lánya) (Ada nyelv)
- ▶ **Első generáció, 1940–1955, kapcsolótábla, relé, vákumcső**
 - Neumann János, Institute for Advanced Studies, Princeton
 - Egyedi gépek
 - Gépi kód, egyszerű matematikai számítások
 - Lyukkártyák megjelenése

Operációs rendszer generációk II.

- ▶ **Második generáció 1955–1965, tranzisztoros rendszerek**
 - Megbízhatóvá váltak az elemek
 - Géptermek (mainframe) kialakulása
 - Tervezés, gyártás, programozás, üzemeltetés fázisának elkülönülése
 - Lyukkártyás, szalagos egységek, kötegelt rendszer megjelenése
 - Fortran nyelv
 - Op. Rendszer
 - FMS, Fortran monitor system
 - IBM 7094 hármasa, 1401 beolvasó – 7094 feldolgozó– 1401 megjelenítő

Operációs rendszer generációk III.

- ▶ Harmadik generáció, 1965–1980, integrált áramkörök megjelenése
 - IBM 1401 és 7094 egybeolvadása: System/360 gépcsalád
 - Azonos rendszerek, felépítések, kompatibilitás megjelenése
 - OS/360 megjelenése, ez minden gépre jó, eredmény nagy, bonyolult op. Rendszer.
 - Multiprogramozás, multitask megjelenése
 - Több feladat a memóriában egyidejűleg.
 - Spooling, időosztás megjelenése
 - Nincs közvetlen on-line munka

Operációs rendszer generációk III.

- ▶ Első időosztásos rendszer: M.I.T-en CTSS (CompatibleTime Sharing System)
- ▶ MULTICS, Multiplexed Information and Computing System
 - AT&T Bell labs, General Electric támogatás
 - PL/1 nyelven készült
- ▶ Bell Labs, Ken Thompson, Multics lecsupaszítás, PDP 7->UNIX
- ▶ Két fő irány
 - Berkeley University – Berkeley Software Distribution
 - AT&T Bell Labs, System V Unix

Operációs rendszer generációk IV.

- ▶ 1980–tól napjainkig, személyi számítógépek, MS Windows
- ▶ LSI (large scale integration) áramkörök, CPU fejlődés
- ▶ Z80– CP/M (Control Program for Microcomputers)
 - ZX-81, ZX-Spectrum– Basic
- ▶ Intel x86 család, IBM PC– DOS, MS DOS
 - Parancssoros felület
- ▶ GUI– X Window, Mac OS X, MS Windows
- ▶ Hálózati, osztott rendszerek

MINIX 3

- ▶ Kezdetben a UNIX forráskód az AT&T engedélye alapján felhasználható volt.
- ▶ UNIX – nem nyílt a forráskód, AT&T 7. verziótól
- ▶ MINIX – MINI Unix, nyílt forráskód
 - A.Tanenbaum, Vrije Univ. Amszterdam
 - C nyelven készült,
- ▶ Linus Torvalds, Tanenbaum hallgatója
 - MINIX módosítás, 1994, LINUs uniX->LINUX
 - Nyílt forráskód
 - LAMP–Linux–Apache–Mysql–Php

Rendszerhívások

- ▶ Rendszerhívásoknak nevezzük azokat a szolgáltatásokat, melyek az operációs rendszer és a felhasználói programok közti kapcsolatot biztosítják.
- ▶ Két fő csoportba sorolhatók:
 - Folyamat vagy processz kezelő csoport
 - Fájlkezelő csoport
- ▶ Programozó legjobb barátja: man, ...

Processz kezelés

- ▶ **Processz – egy végrehajtás alatt lévő program**
 - **Saját címtartomány**
 - **Processz táblázat**
 - Cím, regiszter, munkafájl adatok
 - **Processz indítás, megszüntetés**
 - Shell, gyerekfolyamatok
 - **Processz felfüggesztés**
 - memória térkép + táblázat mentés
 - **Processzek kommunikációja**
 - Szignálok

Fájlkezelés

- ▶ Egy főkönyvtár, /
 - Fastruktúra
 - Bejegyzés kétféle: fájl, könyvtár
- ▶ Műveletek: másolás, létrehozás, törlés, megnyitás, olvasás, írás
- ▶ Jogosultságok: rwx, – adott jog hiánya
 - SETUID, SETGID, Sticky bit
- ▶ Fájlrendszer hozzáfűcsatolása, mount, leválasztása, unmount
- ▶ Specifikus fájlok:
 - Karakter, blokk fájlok, /dev könyvtár
- ▶ Speciális fájl: Adatcsű, pipe

Fontosabb folyamatkezelő hívások

- ▶ `int pid=fork()` – folyamat tükrözése, szülő folyamatban `pid>0`.
- ▶ `int i=waitpid(pid,&status,opt)` – adott (`pid`) gyermekfolyamat jelzésre vár, ha `opt==null`, akkora végére.
 - `int i=wait(&status)` – egy gyerek befejezésre vár
- ▶ Exec programcsalád
 - `Execv` – a paraméterek egy tömbben vannak
 - `Execl` – a paraméterek felsorolva szerepelnek, null-al lezárva
- ▶ `Getpid()`, `getppid()`, stb. manual !

Fontosabb szignálkezelők

- ▶ `signal(SIGKILL,handler)` – jelzés, jelzéskezelő beállítás
- ▶ `kill(pid,SIGKILL);` – jelzés küldése
 - `Pid=-1` – mindenkinek aki él, ha jog is van hozzá!
 - `Pid=0` – a küldő processz csoportnak, ha van joga.
 - Default: egy parancs, alpból a `pid`-el azonos `gp`-et is definiál (`ps j`), `getgp`(), `setgp(pid1,gp)`
- ▶ `int i=pause()` – várakozás(alvás) egy jelzésre
- ▶ `int i=sigaction(pid,&act,&saveact)`
- ▶ `int i=sigqueue(pid,SIGKILL,value)` – signal küldése egy adattal
- ▶ Továbbiak: `man`

Fontosabb fájlkezelők

- ▶ Bináris kontra szöveges fájl
- ▶ Bináris:
 - `Int fd=Open(név,O_WRONLY|O_CREAT,S_IRUSR|S_IWUSR);` – fájl nyitás
 - `Int db=Read(fd, &hova, mennyit)` – beolvasás
 - `Int db=write(fd, &honnán, mennyit)` – kiírás
 - `Close(fd);`
 - `Int i=lseek(pid,offset,SEEK_SET)` – offset beállítás
 - `SEEK_CUR` – beállítás, az aktuális pozícióhoz képest
 - `SEEK_END` – beállítás fájl méret + offset

Fájlkezelés – szöveges

- ▶ `FILE* f=fopen(név, mód)` – mód=r, r+,w,wb
- ▶ `int i=fclose(f);` – fájl zárása
- ▶ Kiírás: `fprintf()`...
- ▶ Beolvasás:
 - `fscanf(f,format,...)`
 - `char* s=fgets(hova,db,f);`
 - `int c=fgetc(f);`
- ▶ `fseek(f,offset,SEEK_SET)` – pozíció módosítás
 - `void rewind(f)` – fájl pozíció az elejére áll
- ▶ Továbbiak: manual

További POSIX függvénycsoportok

- ▶ Csövek: pipe, mkfifo
- ▶ Üzenetsorok: msgsnd, stb
- ▶ Szemaforok: semget, semxxx, sem_open, sem_yyyy
- ▶ Bővebb információ: gyakorlaton, illetve manual
- ▶ További Posix függvénycsoportok is léteznek, nem cél ezek elemzése.

Operációs rendszer struktúrák

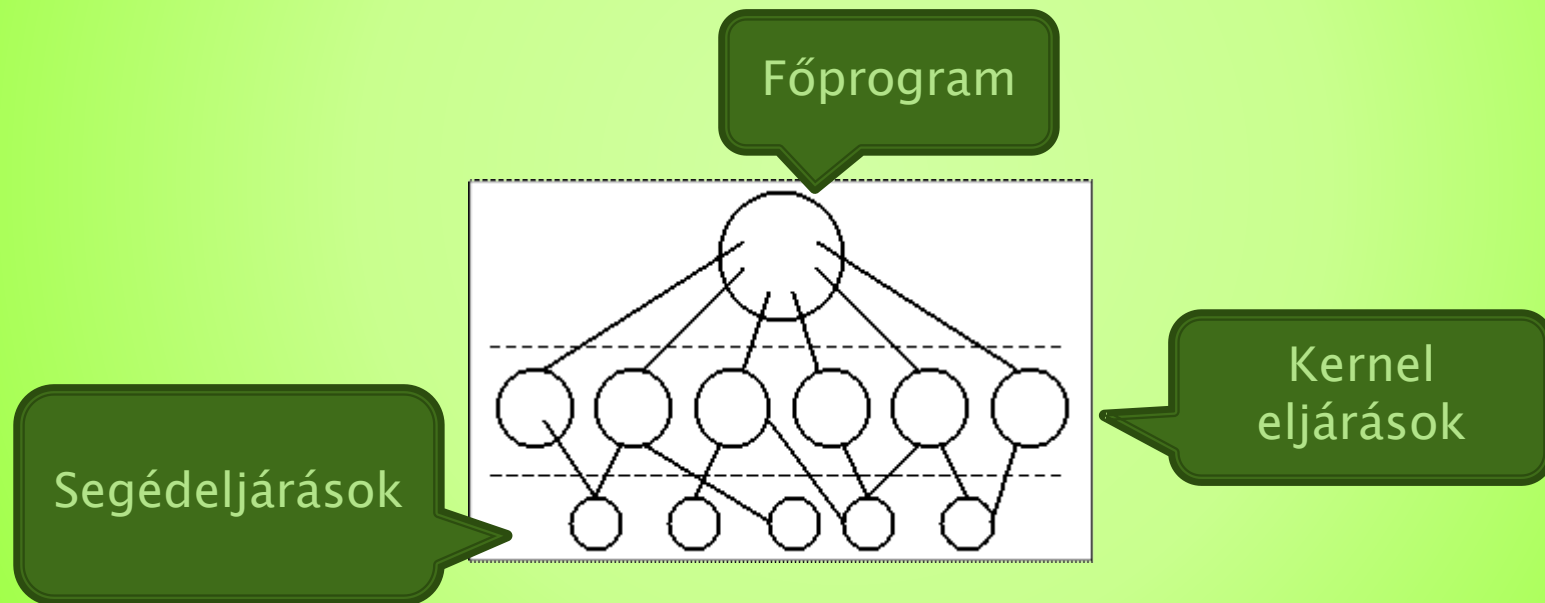
- ▶ Monolitikus rendszerek
- ▶ Rétegelt rendszerek
- ▶ Virtuális gépek
 - Exokernelek
- ▶ Kliens – Szerver modell

Monolitikus rendszerek

- ▶ Általában igaz: nincs különösebb struktúrája, de...
- ▶ Rendszerkönyvtár egyetlen rendszer, így mindenki mindenkire láthat.
 - Információelrejtés nem igazán van.
- ▶ Létezik modul, modulcsoportos tervezés
 - Csak az előre tervezett belépési pontok hívhatók
- ▶ Rendszerhívás során gyakran felügyelt módba (kernel mód) kapcsolja a CPU-t
 - Paraméterek jellemzően regiszterekben
 - Trap, csapdázás

Monolitikus szerkezeti modell

- ▶ Monolitikus rendszer: tipikusan 2 szintű támogatással

Rétegelt szerkezet

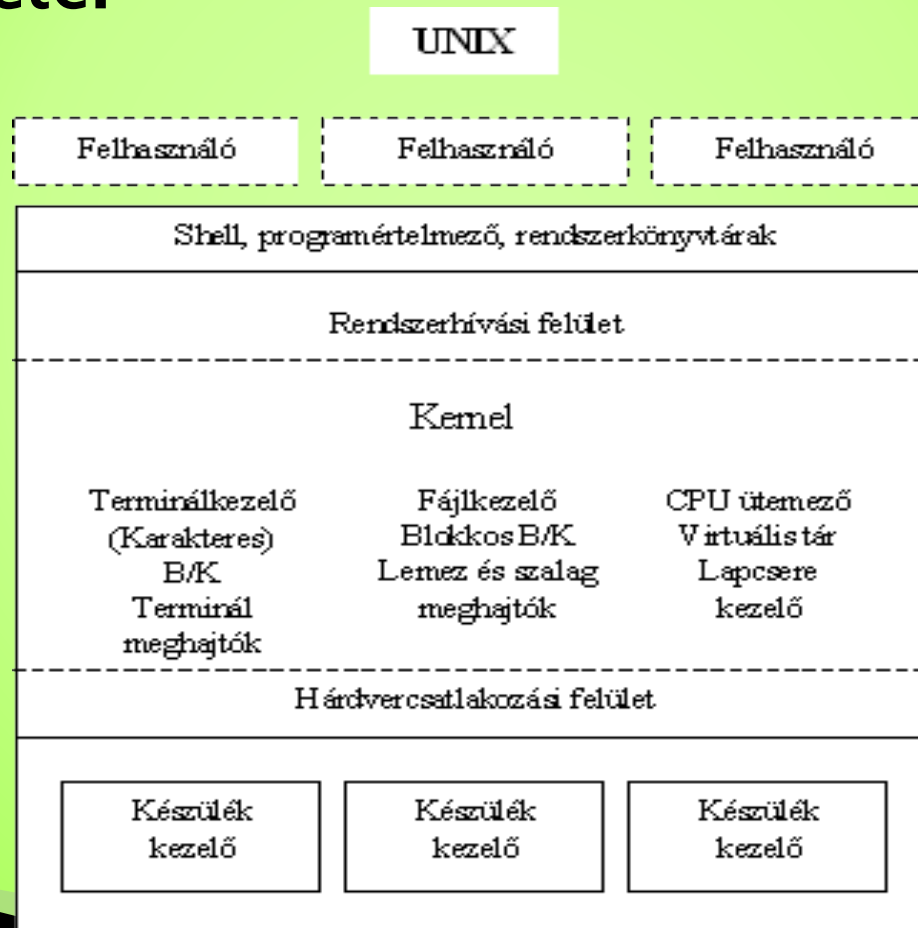
- ▶ E.W. Dijkstra tervezte, neve: THE (1968)

5.	A gépkezelő
4.	Felhasználói programok
3	Bemenet/Kimenet kezelése
2	Gépkezelő-folyamat
1	Memória és dobkezelés
0	Processzorhozzárendelés és multiprogramozás

- ▶ A MULTICS-ban tovább általánosították
 - Gyűrűs rendszer

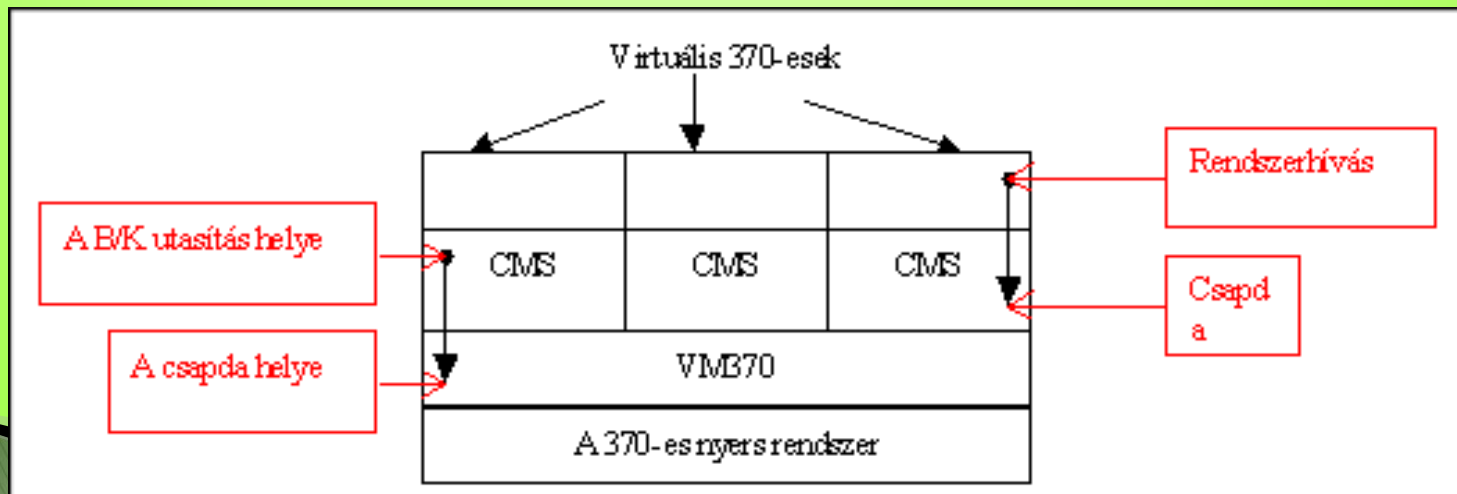
Tipikus rétegrendszer

- ▶ A Multics utód UNIX jellemző réteges, gyűrűs szerkezete.

Virtuális gépek

- ▶ Eredetileg az IBM-től származik az ötlet
- ▶ VM/370 rendszeren valósul meg először
- ▶ Virtuális gép monitor: a hardvert pontosan másolja
- ▶ Ezt tetszőleges példányban képes volt sokszorozni

Mai virtuális gépek

- ▶ **VMWare – Unix– Linux platformon**
 - Fut Windows-on is
- ▶ **MS Virtual Server, Virtual PC**
 - Létezik a Pentium utáni processzorokban 8086 virtuális üzemmód.
 - A Windows ebben futtatja a régi DOS programokat
 - Ez nem az igazi virtuális mód!!!
- ▶ **Hyper–V – XEN–KVM, VMWARE**
- ▶ **Exokernel: virtuális gép számára az erőforrások biztosítása(CPU,memória,HDD)**
- ▶ **Más rendszerű virtuális gépek:**
 - JVM
 - .NET

Virtualizációs fogalmak

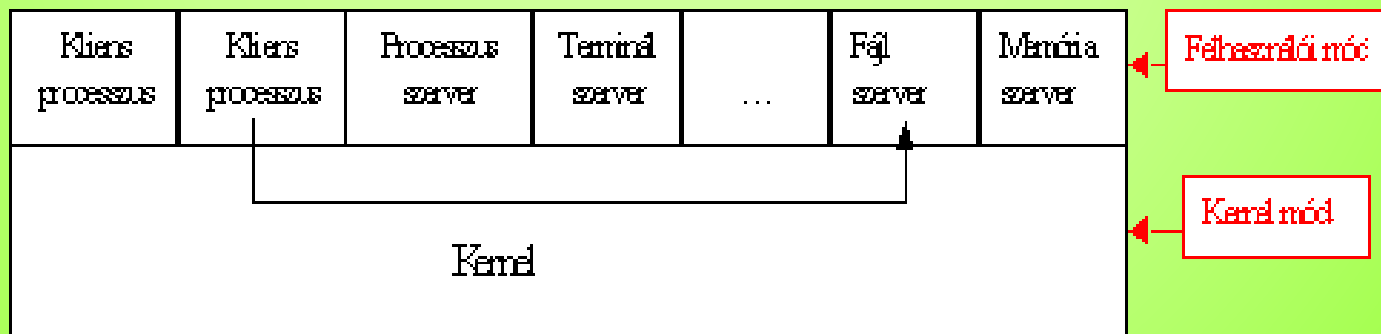
- ▶ Host rendszer – vendég rendszer
- ▶ Fő kérdés: Processzor privilegizált, problémás utasításait hogyan kell végrehajtani?
- ▶ Paravirtualizáció – vendég rendszerben módosítják a kritikus utasításokat, ma már nem igazán használt
- ▶ Szoftveres virtualizáció – vendég rendszer változatlan, host rendszer problémás utasításnál emulál
- ▶ Hardveres virtualizáció – processzor ad segítséget a kritikus utasításokhoz
 - Ma gyakorlatilag ez használt.
 - A Pentium 4 óta, kb. 2005, elérhető
 - Ring 0 alatt létrejön egy Root mode a host rendszernek

Multiboot – Virtualizáció összegzés

- ▶ **Igény több rendszerre:**
 - **Partícióként más–más operációs rendszer**
 - Hátrány: Újra kell indítani a gépet ha másik rendszert akarok!
 - **Virtualizáció**
 - Ma gyakorlatilag teljes a hardveres támogatás
 - Van elég memória
 - Van elég háttértár
 - Általános támogatás minden rendszerben.
 - Hátrány: Teljes hardver emuláció „túl sok” erőforrást igényel
- ▶ **Újabb igény: Alkalmazás biztonság igénye**
 - **Konténertechnológia, nem kell virtuális gép!**
 - **Elég a kernel támogatta „alkalmazás izoláció”**
 - Docker, stb

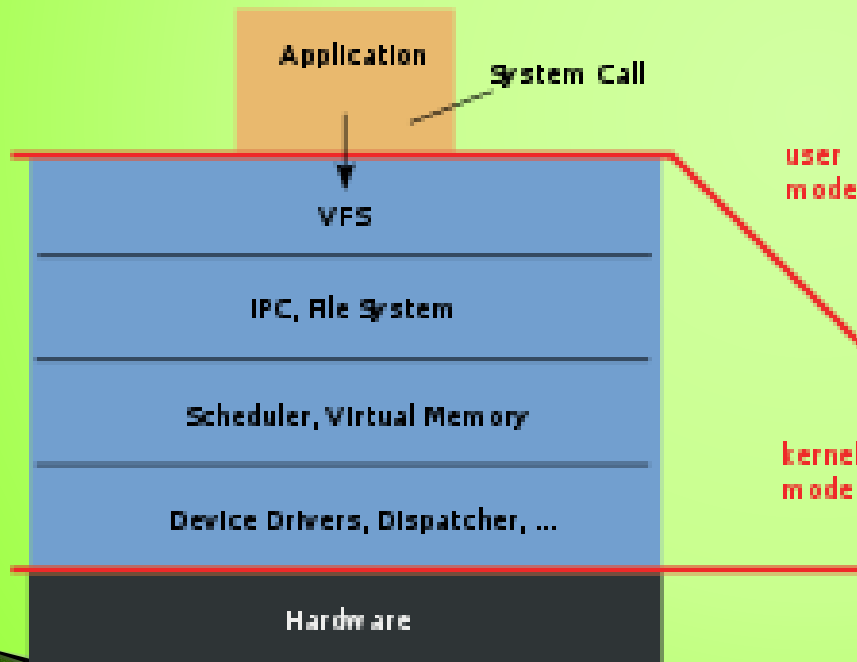
Kliens–Szerver modell

- ▶ A vm/370 ötlet továbbfejlesztése
 - Még jobban szét kell választani a feladatokat.
- ▶ Felhasználói program: kliens program
- ▶ Kiszolgáló program: szerver program
- ▶ Mindegyik felhasználói módban fut
- ▶ Egyre kevesebb funkció marad a kernelben

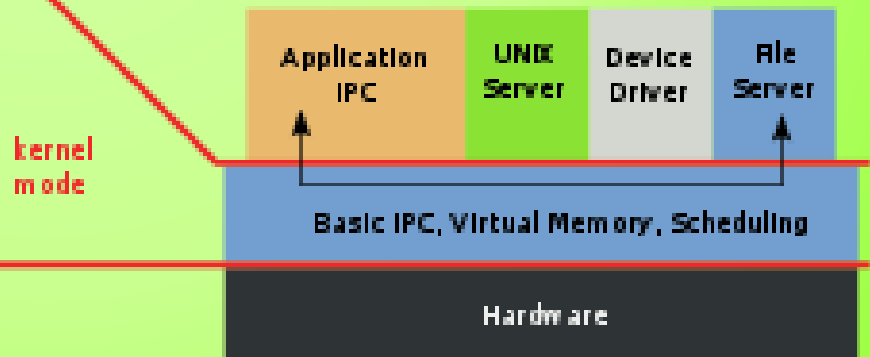

Monolitikus vs. Mikro kernel modell

Monolithic Kernel based Operating System

Microkernel based Operating System

Operációs rendszer elvárások I.

- ▶ **Hatékonyság, a meglévő erőforrásokat a leghatékonyabban továbbítja a felhasználók felé.**
 - Efficiency
- ▶ **Megbízhatóság, a hibátlan működés biztosítása.(Reliability)**
 - Adatok megőrzése
 - Rendelkezésre állás (3–4 kilences...)
 - Megbízhatóság kiterjesztése: hibatűrés
 - Redundáns rendszerek (SW szinten is), Server Cluster

Operációs rendszer elvárások II.

- ▶ **Biztonság (Security)**
 - Külső rendszerekkel szemben
 - Adatbiztonság
- ▶ **Kompatibilitás, hordozhatóság (Compatibility)**
 - Két rendszer közti adat, programcsere lehetősége.
 - Szabványok szerepe (POSIX)
- ▶ **Alacsony energia felhasználás**
 - Nem csak mobil gépek esetén.

Operációs rendszer elvárások III.

- ▶ **Rugalmasság, skálázhatóság (Flexibility)**
 - Erőforrások rugalmas kiosztása (memória, processzor)
- ▶ **Kezelhetőség (Manageability)**
 - Üzemeltetési, felhasználói szinten
- ▶ **Megvalósítható mindez egyszerre?**
 - A gyártók szerint igen....☺
- ▶ **A félév végén meg fogjuk látni!**

Köszönöm a figyelmet!

zoltan.illes@elte.hu